

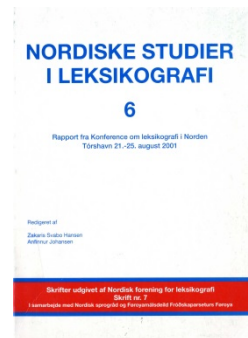
NORDISKE STUDIER I LEKSIKOGRAFI

Titel: All vår början bliver svår... På väg mot en färöisk-tyskordbok

Forfatter: Ulf Timmermann

Kilde: Nordiske Studier i Leksikografi 6, 2003, s. 377-382
Rapport fra Konference om leksikografi i Norden, Tórshavn 21.-25. august 2001

URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/nsil/issue/archive>

© Nordisk forening for leksikografi

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre Nordiske studier i leksikografi (1-5) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

All vår början bliver svår... På väg mot en färöisk-tysk ordbok

The task of writing dictionaries in the Faroes is mostly one man's work. The author deals with conditions, needs, concept, shape and some special problems concerning his work on a Faroese-German dictionary, which is mainly intended for upper secondary-school pupils. In order to write a useful dictionary during the 2¹/₂ years he has at his disposition, he follows a frequency list of Faroese words which enables him to treat a lot of idioms that are connected with the most frequent words.

1. Förutsättningar

1.1. Sedan något år finns det på Färöarna inte minst bland politikerna ett tilltagande, i viss mån nationalpolitiskt motiverat intresse för framställning av ordböcker, numera i synnerhet tvåspråkiga till och från färöiskan. Sedan 2001 avsätts i landsbudgeten en summa för ändamålet i en storleksordning som möjliggör ett effektivt arbete. Inom ramen för denna politik har det färöiska utbildningsdepartementet sommaren 2000 betrott författaren med utarbetandet av en färöisk-tysk ordbok och utlovat finansiering av de 2¹/₂ månår projektet i förstone är beräknat till att ta.

1.2. Som ytterligare ett utslag av ökat intresse för ordboksproduktion bör ses det faktum att det under 1990-talet på övervägande privat initiativ har utgetts en engelsk-färöisk ordbok och två dansk-färöiska. Manuskriptet till en tysk-färöisk ordbok lär ha nått en viss fullbordan. Vid alla dessa arbeten har det naturligtvis funnits en korpus för utgångsspråket. Både den engelsk-färöiska och den tysk-färöiska ordboken är således omedelbart baserade på Gyldendals röda engelsk-danska respektive tysk-danska. När det omvänt gäller ordböcker från färöiskan till främmande språk har tills nyligen det största kruket varit avsaknaden av en omfattande och aktuell färöisk korpus. Den enda ursprungliga ordboken från färöiskan är den välkända färöisk-danska av Jacobsen och Matras med tillägget 1974 av Winther Poulsen. Att ordbokens korpus i dag är otillräcklig framgår klart av det faktum att översättningen av de danska orden till engelska som Young och Clewer gav ut 1985 som *Føroysk-ensk orðabók*, så gott som aldrig används i skolorna. En genomgripande förändring av situationen skedde så sent som 1998, när den stora färöiska så kallade modersmålsordboken gavs ut. Både denna och den mindre dansk-färöiska av Hjalmar Petersen har förresten skrivits med det speciellt för modersmålsordboken lokalt utvecklade skrivprogrammet *RiSt*, vilket även jag begagnar mig av i en lätt adapterad version.

2. Behov och målgrupper

2.1. Det blommande intresset för ordboksarbetet är ingalunda en nationalromantisk fluga: det finns ett reellt behov bakom. Färöarna agerar som bekant i ekonomiska sammanhang sedan länge självständigt på ett internationellt plan. Fast de står utanför EU har förbindelserna

med gemenskapen som huvudområde för exporten på sistone blivit allt tätare. En annan sak är att färöingarna i stigande grad turistar, arbetar och utbildar sig i länder utanför Norden, medan öarna själva har blivit ett frekventerat turistmål för folk från kontinenten. Läggs därtill den allmänna internationaliseringen som snabbt sker genom informationsteknikens möjligheter, så är det inte att undra på att det även här har uppstått ett allt större behov av interaktion på främmande språk, och då helst på flera än endast danska och engelska. Icke-färöingars behov av att förstå eller till och med kommunicera på färöiska lär däremot vara ytterst begränsat. Bortsett från en eller annan språkvetenskaplig institution och något bibliotek samt några få enskilda personer kan man nog inte räkna med intresse utomlands för ordböcker till och från färöiskan.

2.2. Målgruppen består således i allt väsentligt av färöingarna själva. Av det nyss sagda framgår redan vilka branscher och yrken som särskilt kommer på tal. Den största målgruppen har dock inte nämnts ännu, nämligen skoleleverna. Så gott som alla unga i grundskolan har ju minst fem år engelska och två år tyska, och många av dem som går även ett tionde skolår får ännu ett år av båda språken. Därtill kommer de runt räknat 40% av varje årgång som fortsätter på gymnasiet eller tar Högre förberedelseexamen med för allas vidkommande ytterligare minst två år engelska och för ganska många vidkommande likaledes två år tyska. Det kunde tyckas vara självklart att man — åtminstone i skolan — borde ha möjlighet att lära sig främmande språk med modersmålet som bas och inte behöva ha ett annat främmande språk, som ju t ex danskan är för färöingarna, som mellanled.

3. Konceptet

3.1. Det torde således vara givet att vid författandet av den färöisk-tyska ordboken med tanke på utformningen endast ta hänsyn till vad som brukligt är på Färöarna. Således följer alfabetiseringen den numera gällande med exempelvis *A* och *Á* som två åtskilda bokstäver. Kasusföljden blir nominativ, akkusativ, dativ, genitiv. Den grammatiska terminologin blir på färöiska, och som förkortningar används de i modersmålsordboken begagnade. Distinktiva synonymer framför tyska ord ges på färöiska och inte, vilket man kunde tänka sig som en möjlighet, på tyska.

3.2. Huvudpunkten i konceptet rör emellertid något helt annat än sådant, som trots allt kan tyckas vara småsaker. Som nämnt ska det på 2^{1/2} månår åstadkommas en någorlunda brukbar ordbok. Då gäller det att koncentrera sig på det väsentliga. Men vad är det? Här finns två till synes ganska oförenliga aspekter: Å ena sidan ska ordboken ju helst innehålla så många uppslagsord som möjligt, å andra sidan bör jag så väl som möjligt ta tillvara en för tyskans vidkommande på Färöarna just nu ganska unik specialkompetens i synnerhet på det idiomatiska området som i färöiskan ju spelar en mycket framträdande roll. Lösningen blir att inte, som många gör, börja med bokstaven *A* och fortsätta genom alfabetet så länge anslagen räcker, varvid ordboken troligen skulle förbli en torso — men att arbeta sig ner igenom en färöisk frekvensordlista, vilken som tur är finns tillgänglig, varvid den färöiska modersmålsordboken naturligtvis konsulteras för varje ord. Man kan då räkna med att få med några tusen ord och just dem som troligen även på färöiskan liksom på så många andra språk utgör över 90% av det s k "vanliga" språkets ordförråd. Eftersom de flesta av språkets högfrekventa ord inte bara används i flera — ofta vitt skilda — betydelser, men även ingår i en mängd fasta uttryck och förbindelser (härefter sammanfattande kallat blott för uttryck) i vidaste bemärkning och inklusive ordspråk, får man på så sätt med även en stor del av

denna sida av språket. Nackdelen är naturligtvis att det är ett mycket tungt arbete, särskilt i början. Man fyller många sidor, men det rör sig ändå bara om förhållandevis få uppslagsord. Dessbättre finns det dock ingenting som hindrar en från att ibland ta det lite lättare med några 1:1-ord, exempelvis fisk- eller fågelnamn — eller varför inte *Palleba*, färöingarnas motsvarighet till tyskarnas *Otto Normalverbraucher*!

3.3. Självfallet varken kan eller bör allt som står i modersmålsordboken under ett uppslag, även finnas i den ordbok jag utarbetar. Betydelser och uttryck som betecknas som lokala, sällsynta eller tillhörande kvädespråket och därmed som obsoleta utesluts alltid. När det rör sig om fackspråk får man göra en bedömning hur pass viktigt det kan vara att få veta den tyska motsvarigheten. Vissa uttryck inom fiskerinäring och sjöfart kan t ex vara befogade att ha med, medan sådana inom färskötseln övervägande kan undvaras fast de spelar en relativt stor roll i det dagliga livet på Färöarna. När det gäller uttryck följer jag den linjen att hellre ta med mera än mindre fast troligen flertalet uttryck inte längre tillhör det "vanliga" färöiska språket, åtminstone inte den yngre generationens ofta förvånansvärt fattiga mentala lexikon. Det är ju trots allt alltid lättare att stryka något i efterhand än att tillfoga.

3.4. Till konceptet hör slutligen i viss utsträckning lexikalisering av färöiska böjningsformer. Även om det optimala ur de presumptiva användarnas synpunkt i dag nog skulle vara att lemmatisera och översätta exempelvis alla stamformer av oregelbundna verb och alla kasusformer med något omljud som t ex dativ pluralis *børnum* av *barn*, tycks mig detta dock vara något överarbetat. Däremot borde det vara ändamålsenligt att ge böjningsformerna av vissa pronomina såsom personliga och demonstrativa egna artiklar, inte minst därför att det skulle bli ganska oöverskådligt om dessa böjningsformer med tillhörande uttryck skulle föras samman under formen för maskulinum singularis. Man måste härvidlag i synnerhet erinra sig att genitivformernas ställning i färöiskan är mycket svag och att man därför vanligtvis använder en omskrivning, ofta med *hjá* 'hos', så att exempelvis *hjá bonum* kan betyda både 'hos honom' och 'hans'. Det sista blir då på tyska *sein, seine, sein* respektive *dessen* — väl att märka om det syftar på ett maskulint eller för den delen neutralt ord! Annars blir det ju *ibr* och *ibre* respektive *deren*. Många möjligheter alltså som ska nämnas, och då helst med exempel. Då ställer sig naturligtvis frågan om det inte vore mera ändamålsenligt att i stället på lämplig plats ge en böjningsöversikt och eventuellt några regler för användningen. Personligen tror jag dock att just denna abstraktion, som översikter i grunden innebär, är något som ska undvikas i en ordbok, där användaren helst söker direkt information. Att denna tyvärr långt ifrån alltid kan ges på ett någorlunda överskådligt och täckande sätt, utan att författaren ändå måste tillgripa vissa abstraktioner och av användaren kräva efter- och omtanke, är en annan sak. Det gäller helt enkelt inte så mycket att undvika detta dilemma som att begränsa det.

4. Utformningen

Här ska bara nämnas några valda principer.

4.1. Organisationen av det färöiska ordmaterialet följer med hänsyn till uppslagsorden i det hela taget principerna i modersmålsordboken, dock med ett något strängare beaktande av en ordklasshierarki, vilket bland annat betyder att t ex en preposition som används adverbialt ges eget lemma som adverb, till och med före prepositionen. Inom en bestämd artikel blir det inte minst av utrymmesskäl nödvändigt att föra samman de färöiska betydelser som

på tyska har en och samma motsvarighet, varigenom uppbyggnaden av artikeln kan skilja sig avsevärt från den i modersmålsordboken. Genom att i en artikel först nämna den tyska motsvarighet som täcker flest färöiska betydelser och sedan gå över till enskilda färöiska betydelser med var sin speciella tyska motsvarighet följs så att säga frekvensprincipen upp även på ett sekundärt plan.

4.2. En annan skillnad som ter sig ganska naturlig i en tvåspråkig ordbok är att i en artikel skilja klart mellan betydelsedelen och uttrycksdelen på så sätt att först, gärna med exempel, ange de olika betydelser som det färöiska ordet ensamt kan ha på tyska och att sen, efter en markering, låta följa de uttryck i vidaste bemärkning där uppslagsordet har en för uttryckets betydelse central plats. Jag har valt att uppföra uttrycken i alfabetisk ordning efter det betydelsebärande ord som, under beaktande av ordklasshierarkin, knyter sig tätast till uppslagsordet varvid — det ska medges — en viss subjektivitet inte alltid kan uteslutas.

4.3. De många förtydligande exemplen kan vara av tre olika slag: enkilda ord som förmedlar ett intryck av användningsområdet, exempelvis vid *sehen*, intransitivt: *gut, schlecht, jmdm. in die Augen*; vidare enbart tyska satsexempel, varvid man naturligtvis måste passa på att uppslagsordet verkligen förekommer i den underförstådda färöiska "översättningen"; slutligen färöiska satsexempel med tysk översättning. Att denna senare typ brukas förhållandevis ofta beror inte minst på att man ju långt ifrån alltid kan vara säker på att en bestämd färöisk betydelse är så pass väl känd att den utifrån enbart ett tyskt exempel känns igen. I detta sammanhang ska nämnas att de framför mera divergerande tyska betydelser regelbundet utsatta färöiska motsvarigheterna respektive upplysningarna om användelseområdet spar en hel del exempel.

5. Problem

5.1. Något som vållar inte bara mig utan även de flesta färöingar betydliga svårigheter är frågan vad som är god, ren, riktig, önskvärd, äkta osv färöiska — en källa till ständiga diskussioner och stridigheter. I och med att modersmålsordboken nu föreligger borde ett visst lugn ha inträtt på området, men tyvärr pratar inte alla så som ordboken som med hänsyn till så kallade internationella ord av latinskt-romanskt-engelskt ursprung är mycket restriktiv och ännu mera med hänsyn till danska ord av (låg)tyskt ursprung i färöiskan. Sådana ord hörs dock titt som tätt, vanligtvis med mera eller mindre färöiskt uttal, speciellt i huvudstaden men även annars. Då ställer sig frågan vad en stackars författare av en tvåspråkig ordbok ska göra. Ska han eller hon verka för en "ren" färöiska och i möjligaste mån utesluta de främmande orden eller ska man räcka användaren en hjälpande hand så att denne kan finna vad den letar efter? I grunden har vi här samma sorts problem som många andra har med alla de engelsk-amerikanska orden som väller in i språken. Jag har till att börja med valt den linjen att bara undantagsvis ta med något uppslagsord utöver dem som modersmålsordboken har. Att hålla den valda linjen är än så länge ganska lätt därför att det bland de mest frekventa orden ju sällan finns sådana av främmande härkomst. Vårre blir det när man kommer till mera speciella ord: Visaren på en klocka heter *pinnur*, men folk säga oftast *visari*, ett ord som alltså inte finns med i modersmålsordboken. Armbandets till ett armbandsur heter *reim*, men folk säga oftast *armband*. Ordet finns i modersmålsordboken fast inte i denna betydelse. Och värre är det när det gäller abstrakta: Att ge någon uppmärksamhet heter "på riktigt" *geva einum ans*, men dagligen kan man höra *geva einum uppmærksameit*. Får en tvåspråkig ordbok vara så "renlärig" att det i praktiken innebär att framtida användare tvingas att sitta med en

dansk-tysk respektive engelsk-tysk ordbok bredvid? Är ordboken då "bra"? Till detta komplex hör även frågan om det är befogat att — bland annat i språkvårdande syfte — notera stilvärdet av vissa färöiska ord. Det tycker jag nu i alla fall att man normalt inte behöver; det räcker gott och väl om stilvärdet vid behov anges vid de tyska orden.

5.2. Trots att jag personligen är van vid att arbeta efter fasta principer och att sträva efter konsekvens och stringens i framställningen, kan jag vid ordboksarbetet inte låta bli att då och då tillgripa en mera pragmatisk lösning när denna ter sig enklare, klarare och därmed ur användarsynpunkt överlägsen. Detta gäller bland annat vid terminologiska frågor. Gärna skulle jag t ex vilja använda mig av en term som *adjektiviskt (bruk)*, men det törs jag inte med målgruppens obefintliga grammatiska skolning in mente. Termen *l̥singarkent* får komma i stället, och exempel får visa resten. Ja, mot bakgrund av mångårig erfarenhet som gymnasielärare tvivlar jag till och med mycket på att flertalet presumtiva användare är i stånd att skilja mellan de olika ordklasserna, i alla fall mellan de "mindre", varför jag anser det nödvändigt med annars kanske överflödiga exempel. Användarvänligheten utsträcker sig naturligtvis även till annat som det redan (4.3) nämnda bruket av differentierande färöiska "synonymer", så att det klart framgår vad ett bestämt tyskt ord eller uttryck bland flera under ett uppslagsord uppförda betyder, eller, om det ter sig mera ändamålsenligt, angivelsen av ett betydelseområde som *um tíð* 'om tid' och liknande.

5.3. Det säger sig självt att på det jämförelsevis mycket lilla språkområde som färöiskan utgör endast kan bli fråga om ganska små upplagor av böcker, även ordböcker, och att det går flera år mellan upplagorna — om det överhuvudet blir flera. Därför gäller här i allra högsta grad orden "Vad jag har skrivit, det har jag skrivit", och det läggs ett extra stort ansvar på författarna såväl som utgivarna av bruksböcker. Möjligheten till förbättring, rättelse och revision i rimlig tid efter en "pilotupplaga" är obefintlig, till råga på allt annat även därför att det är smått om kompetenta kritiker, och de som finns önskar kanske inte alltid att framträda med eventuellt negativ kritik. Detta krav på särskild noggrannhet och väl genomtänkt layout kolliderar tyvärr med uppdragsgivarnas vanliga önskan om och kravet på att snabbt "åstadkomma någonting", *fáa nakað av skafri* som det heter på färöiska. Den enda lösningen jag härvidlag kan se är att alla involverade i ord och gärning konsekvent prioriterar kvalitet framför kvantitet.

5.4. Ändå kommer naturligtvis den dag, då en ordbok åtminstone måste ajourföras. För det aktuella projektets vidkommande betyder det troligen att det inte blir jag själv som kommer att kunna utföra ett sådant arbete. Som jag nämnt tidigare försöker jag visserligen nu genom användning av frekvensprincipen att ta itu med den tyngsta delen, så det lättare kan komma senare, men även detta senare kan vara svårt nog. Man måste under alla omständigheter vara tillräckligt säker på tyskan; att förlita sig på danskan eller ett annat språk som mellanled är definitivt ingen lösning. Den som har arbetat mycket med översättningar mellan olika språk vet hur långt en översättning av en översättning kan råka fjärma sig från originalet. Det skulle därför inte bara vara en fördel utan rent av en nödvändighet att i alla fall i slutfasen av den egna insatsen få en — inte bara på pappret — kvalificerad partner som är van, villig och har möjlighet att samarbeta. I hopp om att en sådan sällsynt person så småningom ska dyka upp bedriver jag mitt enmansarbete och litat därvidlag på att det verkligen blir som fortsättningen på titeln lägger upp till: ...bättre går det år från år.

